

סיפורי יעקב שבתאי - ההיבט המחויך

יעקב שבתאי: קרקס בתל אביב, הספריה
הקטנה 2006, עמ' 124

בנעורי הפיצה אחת מחברות התקליטים הגדולות
תקליט בשם The smiling Bach, שכלל מבוחר
של מנגינות תזמוריות של המלחין הגדול. זה ודאי
היה טריק שיווקי מוצלח, שכן הוא אפשר מחד
התחברות אל המוסיקה, לפחות הפופולרית, של
המלחין הגדול ומאידך גיסא, אולי גם פתח צוהר
למוסיקה הרצינית יותר שלו, למי שרצה בכך והיה
מסוגל.

הספר החדש-ישן של יעקב שבתאי קרקס בתל אביב
הוא במידה רבה תרגיל שיווקי דומה, ולכן ראוי
להיקרא מבחינה שיווקית - "שבתאי - ההיבט
המחויך". מצד אחד כלולים בו אחדים מסיפוריו
הידועים ביותר של יעקב שבתאי, אחד מהם גם
עובד למחזה מצליח ("נמר חברבורות") ומצד שני
המפגש המחודש עם הסיפורים יכול לעורר עניין
והוא מוביל אותנו לרומנים הגדולים זיכרון דברים
וסוף דבר שנכתבו לאחר מכן. יתר על כן, הקובץ
שלפנינו מעורר מחדש עניין לגבי החידה שעדיין
לא נתפצנחה עד תום: סוד המעבר מן הפואטיקה
של סיפורים "פשוטים" לכאורה לפואטיקה של
הרומנים המורכבים, שללא ספק יצרו משהו חדש
ומהפכני בסיפורת הישראלית.

שבעת הסיפורים שנבחרו לספר לא נבחרו לפי
הקריטריון של "הטובים בסיפורי שבתאי", אף
שכולם סיפורים מעניינים ובכולם מתגלה שבתאי
כמספר ממדרגה ראשונה. הקריטריון שהנחה את
המו"ל, לדעתי, היה תמשי, שכן כל הסיפורים
יכולים להיכנס תחת הכותרת "סיפורי הדודים
והשכונה", שהיא תל אביב הקטנה ואילו את
הסיפורים האחרים, לרבות הסיפורים המשפחתיים,
ביוגרפיים וסיפורי המסע דחה בנתיים המו"ל לספר
השני שהוא מתכוון לפרסם מאוחר יותר (מ. פרי
ידיעות אחרונות' 11.8.2006).

שלושת סיפורי הדודים "הדוד שמואל", "נמר
חברבורות פרטי ומטיל אימה" ו"הדוד פרץ ממריא",
ושלושת סיפורי השכונה "מודל", "הצעת נישואין"
ו"צ'ארדש" הם למעשה וריאציות על נושא אחד.
בסיפורי הדודים עומדת במרכז הדמות שהמציאות
הארץ ישראלית מאתגרת אותה בצורה ריאליסטית
(הדוד שמואל), בצורה קומית-היפרבולית (הדוד
פינק), או בצורה סוריאליסטית שיש בה מן הקומי-
טרגי (הדוד פרץ). בשלושת סיפורי השכונה הדמויות
הן יותר קורבן של החברה או של עצמן. ההתבוננות
של המספר מכוונת יותר אל היסוד הקומי-
היפרבולי. אם הדבר מובן לגמרי בסיפור כמו "נמר
חברבורות" ("קרב לשנה ענש דודי פינק את העולם
ואת שליחותו זו מילא בחסידות ובקנאות כקניבל
שנעשה צמחוני"; עמ' 28); הדבר פחות צפוי
ב"מודל", שבו הדעת ניתנת גם לצד הסאטירי,

להתנהגות הצבועה של הסביבה, מאשר למותה-
התאבדותה של האשה הצעירה ("צריך לסלק את
הילדים זה רע בשבילם"; עמ' 124) ולהתנהגות
האכזרית של הילדים שהציקו לה עד מוות.

להיבט המחויך והסלחני תורמת בעיקר נקודת
התצפית המרוחקת של המספר, המשקיף ממרחק
על התנהגות הדמויות, אולי משום שהן שייכות
לדורות קודמים ולזמן עבר. הדוגמה המרשימה
ביותר ניתנת בסיפור "הצעת נישואין", שבו מוותר
המספר על פעלתנות היתר של הדמויות (הדודים,
למשל) ומתרכז רק בסיפורה של אפיוורה אחת לכל
פרטיה - הצעת נישואין של הרש מוישה מ"חברא
קדישא" לסבתא הטובה שהתאלמנה. לקורא ברור
מלכתחילה שאין להצעה שום סיכוי להתקבל, אבל
השלומיאליות המתבטאת בהתנהגותו הגסה של הרש
מוישה, הפורצת מבעד לגינוני הנימוס שעטה עליו,
מוכרחה לעורר צחוק בקורא.

אין ספק שבין הסיפורים "הדוד פרץ ממריא" הוא
השלם ביותר ובו הגיעה אמנות הסיפור של שבתאי
לשיאה, ולא במקרה קיבל עליו את פרס הרבעון
'קשת' ב-1969; אם כי מפילא שאותו רבעון דחה
את סיפורו המפורסם האחר "נמר חברבורות פרטי
ומטיל אימה" כשנה לפני כן.

אבל הערך המוסף של כל הספר הוא דווקא בסיפור
הקצר "זיכרון דברים". סיפור זה, שהוא גם האחרון
מבחינת זמן כתיבתו (אגב מדוע לא צוינו זמני
כתיבתם של הסיפורים, במיוחד משום שלא נערכו
לפי סדר כתיבתם?), שבו ישנו מעבר ברור מן
הסגנון המאפיין את הסיפורים לסגנון של הרומן
זיכרון דברים. עניין זה מחזיר אותי לפתח דברי.
הייתי מאפיין את השינוי, שוב בהשאלה, במונחים
מוסיקליים כמעבר מכתובה מונופונית לכתובה
פוליפונית. אין אני מתייחס כאן רק למעבר
ממשפטים קצרים למשפטים ארוכים ומכתובה
בפסקאות ארוכות - עליהם עמדו כבר קודמים בעבר
(בעיקר משה רון), אלא לאותו "ריתמוס של
סימולטניות" המאפיין את כל הסיפור. הבדבביות
מפגישה כאן את הידיעה על נפילת אחד הבנים של

השכונה במלחמה, הנושא הנצחי של הקיום
הישראלי, עם התקבלותה על ידי אנשי השכונה
בחנות המכולת של עקיבא. הבדבביות מפגישה
כאן את המזעזע - נפילתו של הכן עם הנמוך והיום
יומי, הקלישאות על המלחמה והקיום בארץ: "ארץ
אוכלת יושביה", "הקם להורגך השכם להורגו" וכו',
עם התודעה הנמוכה של החנווני, שמאופיינת כולה
בהחמצות. זיכרון משגל ראשון עם אהובה שלא
היה לו המשך, הכישלון ביצירת קשר אמיתי עם
בניו, ולהבדיל, על חשבון מי לזקוף עלותם של 20
גרם גבינה צהובה שנפרסו בטעות.

כל הכרוניקה נרשמת בריתמוס הסימולטני,
המתגלה בראייה רטרופקטיבית כבר כמבוא
לסכניקה החדשה של סיפורת ברומן הנקרא באותו
שם "זיכרון דברים", כבר במשפט הפתיחה המפורסם
שבו מופיעים הגבוה והנעלה והיום יומי והנחות
לגבי גולדמן שתודעתו כמובן גבוהה מזו של עקיבא:
"אביו של גולדמן מת באחד באפריל, ואילו גולדמן
התאבד באחד בינואר, ודווקא בשעה שנדמה היה
לו שהנה, בכוח ההינתקות וההתכנסות, נפתח לו
עידן חדש והוא מצא לעצמו ראשית תיקון באמצעות
ה'בולוורקר' ואורח החיים המבוקר, ובעיקר
באמצעות האסטרונמיה ותרגום הסומניום". ■

יעקב אברמסון

יעקב אברמסון עוסק במחקר יצירתו של יעקב שבתאי
(ראה עמ' 17)

ששון צחייק

שני אנשים קטנים

פֶּנֶס שֶׁל רְחוֹב
הָאֵיר אוֹתָם.
- שְׁנֵי אֲנָשִׁים קְטָנִים
אֶפְלוּ לֹא פָקָה
שִׁירָשָׁם לָהֶם דוֹחַ
עַל עֲמִידָה
בְּאוֹר צֶהָב.
גַּם לֹא מוֹכֵס
שִׁיגָבָה מִסֵּבִידוֹת.

לְבַד
הַשְׁחִיר הַלֵּילָה
וְנֶשֶׁב בְּהֶבֶל פִּיו
עַל אוֹר צֶהָב.